

*С.Л.Шевченко,
кандидат філософських наук,
докторант Інституту філософії
імені Г.С.Сковороди НАН України*

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ТОМІЗМ ЖАКА МАРІТЕНА: ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ У НАШ ЧАС

Головним завданням творчих пошуків Жака Марітена було інтегрування сучасної йому філософії у парадигму мислення, започатковану ідеями св. Фоми Аквінського. Ж. Марітен, безумовно, – неотоміст. Однак саме префікс «нео» і з'явився завдяки особливому впливу екзистенціалістських ідей на теологічну практику не лише Ж. Марітена, а й Е. Жільсона, К. Ранера та інших католицьких мислителів ХХ ст. В контексті теології томізму для поглядів Марітена й Жільсона характерне їх оформлення у «нову онтологію» з її категоріальною дихотомією сутності та існування, буття і становлення, які, до речі, й розглядалися як відображення альтернативності пізнання божественної і світової реальності за їх потенційного взаємосполучення й взаємовпливу.

Крім онтологічних проблем, у своїх філософських побудовах Ж. Марітен також безпосередньо торкається й питань смислу людського життя, духовного самовтілення людської особистості, осмислення людиною свого призначення у світі, тобто екзистенційних та екзистенціальних проблем. Свою філософію Марітен називає інтегральним гуманізмом, але, оскільки він вважає себе послідовником ідей Ф. Аквінського, додає до цього визначення ще й поняття «екзистенціальний», вважаючи, що легко припустити наближеність інтегрального гуманізму до екзистенціалізму якщо не у висновках, то принаймні у постановці проблем.

Необхідно, однак, уточнити, як саме французький філософ визначає екзистенціалізм. Адже сучасні українські історики філософії відзначають «його надзвичайно тонке, психологічно проникливе розуміння інтенцій і смислу виникнення філософії класичного екзистенціалізму» [10, 167].

До проблеми співвідношення екзистенціалізму та католицизму,

зокрема інтерпретації поглядів Жака Марітена, зверталися Губман, Д. Дьяков, Д. Кір'янов, А. Мартисевич, К. Райда та інші дослідники. Так, Д. Дьяков та А. Мартисевич наголошують, що для Ж. Марітена характерним було «визнання цінності суб'єкта в якості природної і необхідної структури, що загалом характерно для філософії екзистенціалізму» [3, 197], а «змістовний збіг моментів філософії екзистенціалізму й католицької традиції ХХ ст. є результатом не випадкової конвергенції, а взаємодії, яка має складний і неоднозначний характер» [3, 201]. Для дослідників філософія неотомізму виступає проектом, близьким за своїми базисним теоретичними установками до раціоналізації екзистенціалізму [3, 200].

У праці «Стислий трактат про існування та існуюче» (1947) Ж. Марітен доводить, що слово «екзистенціальний» дістало сучасного звучання, особливо в Німеччині, насамперед, під впливом К'єркегора. Як зауважує Марітен, багато філософів того часу – від Ясперса і Габрієля Марселя до Бердяєва і Шестова – називали себе «екзистенціальними» філософами. Французький теолог, відзначаючи популярність слова «екзистенціалізм» в його час, звертає увагу на слова Сартра, що «воно вже взагалі нічого не означає». Для Марітена саме по собі це слово було «хорошим і навіть відмінним». Адже, на його думку, щодо томістської філософії воно настільки ж може бути застосоване, як і слово «реалізм». Власні погляди Марітен визначав як «критичний реалізм», на що звертали увагу сучасні дослідники його творчості, вивчаючи його методологічний підхід до осучаснення томізму [4, 116].

У Марітена є два принципово різних тлумачення поняття «екзистенціалізм». В одному випадку він утверджує примат існування, але такий, який припускає і зберігає сутності або природне, що уособлює вищу перемогу інтелекту і інтелігібельності. Це те, що французький філософ розглядає, як справжній екзистенціалізм. В іншому випадку ним стверджується примат існування, але такого, що руйнує або скасовує сутності або природне, демонструючи вищу поразку інтелекту і інтелігібельності. Це те, що він розглядає як «апокрифічний екзистенціалізм» – той самий сучасний екзистенціалізм, який вже взагалі «нічого не означає». «Ще б пак! Адже, усуваючи сутність або те, що задається актом існування (esse), ви усуваєте водночас існування, або esse, бо ці два поняття корелятивні і нероздільні. Такий екзистенціалізм сам себе пожирає» [9, 9], вважає мислитель.

Марітен тут має на увазі насамперед атеїстичний екзистенціалізм: «Без сумніву, у автора «Буття і ніщо» (Книга Ж.-П. Сартра «Буття і ніщо» (1943) містить засадничі ідеї його феноменологічної онтології людського існування – *С.Ш.*) є набагато більше підстав пов'язувати себе з філософом *cogito*, ніж він вважає. ... Існування без суті, суб'єкт, позбавлений сутності: ми від початку потрапляємо в сферу немислимого» [9, 10]. Для Марітена це означає відсутність *fair play* (чесної гри) і є найбільшим недоліком цієї філософії. А твердження «існування передує сутності» Марітен тлумачить як досить двозначне: «Оскільки воно могло б означати щось справжнє – а саме, що акт передує потенції, що моя сутність самою своєю присутністю у світі зобов'язана моему існуванню і що її інтелігібельність виникає з Існування в чистому акті, – тоді як в реальності воно означає зовсім інше: а саме, що існування нічого не актуалізує, що я існую, але являю собою ніщо, що людина існує, але немає ніякої людської природи» [9, 10].

На думку Марітена, представники атеїстичного екзистенціалізму «жертвують разом з будь-якою сутністю етично загальним, жертвують із задоволенням невігласів, не відаючи, що творять, а не так, як К'єркегор – з тугою і болем, розуміючи його цінність. ... вони уявляють, ніби мораль позбавляє від моральної свідомості, і замінюють своїми золотими правилами цей рухливий і тонкий орган...» [9, 40]. У працях самого Марітена йдеться про екзистенціальний, радше практично-екзистенціальний характер морального судження, істинність якого вимірюється правильно орієнтованим вольовим динамізмом суб'єкта. В неотомізмі (екзистенціалістському інтелектуалізмі) Марітена чільне місце відводиться поняттю «суб'єкт» та «суб'єктивність», що характерно і для «класичного екзистенціалізму». Як доводить Марітен, «суб'єктивність як *суб'єктивність*, неконцептуалізована, вона є безоднею, дослідити яку неможливо і яка недоступна ідеї, поняттю або образу, будь-якому типу науки, інтроспекції, психології чи філософії. Та й як може бути інакше, якщо врахувати, що будь-яка реальність, яка пізнається за допомогою понять, ідей або образів, досягається як об'єкт, а не суб'єкт? Суб'єктивність як така, по суті, вислизає зі сфери того, що ми знаємо про самих себе через ідеї» [9, 45].

Одна справа, на думку французького мислителя, знати Бога як трансцендентне вище Я і зовсім інша – самому з усім своїм знанням,

зі своїм існуванням, зі своєю плоттю і кров'ю вступити в живий зв'язок, в якому створена суб'єктивність стикається віч-на-віч з трансцендентною суб'єктивністю і, тремтячи і люблячи, шукає в ній порятунку. Цим займається релігія [9, 47].

Про суб'єкт-суб'єктне спілкування між людьми Марітен, погоджуючись із Сартром, занотує: «Бути пізнаваним в якості об'єкта, бути відомим іншим, бачити себе очима ближнього означає бути відторгненим від самого себе і ущербним у своїй самототожності» [9, 49].

У розподілі екзистенціалізму на екзистенціальний та академічний Марітен, насамперед, звертається до поглядів Сьорена К'єркегора. Французький теолог наголошує, що завдяки болісному духовному досвіду К'єркегор відкрив сучасній філософії істину, яка, без сумніву, завжди була відома святим і уважно розглядалася теологами, але залишалася далеко за межами філософії, істину, яку сучасна філософія не могла зрозуміти і яка її дезорганізувала» [9, 49]. Марітен констатує, що жертва Авраама, страждання Іова та його ремствування на Бога та інші біблійні образи к'єркегорівської філософії – все це раптово проникло в сучасну філософію, похитнуло її самовпевненість і порушило її спокій. Щоправда, ненадовго. Вона швидко отямилася. І тут Марітен пише про два стани духу людини, які докорінно відрізняються один від одного: стан пошуку причин (теоретичної всезагальності, або самозречення в ім'я пізнання) та станом спасіння своєї унікальності (драматичної одиничності, або вищої боротьби за своє спасіння). Перший з них, на думку Марітена, властивий академічному екзистенціалізму, другий – екзистенціалізму екзистенціальному, «як пережитому чи здійсненому акту. У цьому саме і полягали значущість його свідчення, могутність його руйнівної сили і цінність його інтуїції. Екзистенціалізм К'єркегора, Кафки, Шестова, Фондана був за своєю суттю вираженням та протестом релігійного порядку, болісною тривогою віри, криком суб'єктивності, яка благає свого Бога, і одночасно відкриттям особистості в її смуткові за ніщо, яке являє собою небуття в існуючому, «тріщину в існуючому» [9, 74 – 75].

Але нещастям цього екзистенціалізму, доводить Марітен, було те, що він виник і розвивався в лоні філософії, невіддільної від тієї філософії, з якою він перебував у непримиренному конфлікті. «Чіпко утримуваний і під натиском філософії, яку він хотів вразити в саме серце», екзистенціальний екзистенціалізм «мав був стати жертвою

удава. Сучасна філософія повинна була прийняти його, зробивши предметом свого розгляду, «переварити», асимілювати, оновити завдяки йому старий каркас своїх застарілих понять. Повинен був з'явитися *філософський*, або *академічний*, екзистенціалізм, екзистенціалізм як позначений акт, як машина, що формує ідеї, як апарат виготовлення тез» [9, 75]. «Крик, що долинав з глибини безодні, став філософською темою», – зауважує Марітен. – Все, що було сутнісно пов'язане з вищою боротьбою за своє спасіння, з устремлінням молящого і станом віри, з неминучістю зникло. Душа була видалена; заклик до Бога, ілюзія або відчай від надлишку надії, очікування дива, почуття жертвовності і відчуття гріха, духовна тривога, вічна гідність існуючого, велич його волі, спорудженої на руїнах його природи, були з необхідністю вилучені. Ніщо в існуючому було замінено на ніщо існуючого [9, 76]. «Моральна трагедія поступилася місцем софістичній метафізиці» [9, 77].

Марітен прагнув показати, по якій чіткій логічній кривій сучасна думка рушила від екзистенціального екзистенціалізму до екзистенціалізму академічного, від екзистенціалізму віри до атеїстичного екзистенціалізму. Щоправда, сам Марітен говорив і про інші форми екзистенціалізму, зокрема про християнський екзистенціалізм, напевно, маючи на увазі погляди його співвітчизника Габрієля Марселя. Останній називав свою філософію «неосократизмом», щоб убезпечити себе від гніву католицької церкви. «Цей християнський екзистенціалізм, – стверджує Марітен, – добре себе зарекомендував і приносить нам важливі відкриття. Проте я не вірю, що він, так само, як і будь-яка інша філософія, яка відмовляється від інтелектуальної інтуїції буття, коли-небудь зможе прийти до метафізики у власному розумінні слова, розумно обґрунтованою, що розуміє, чітко сформульованою і здатною служити мудрості так само, як і знанню» [9, 77]. Обидва філософи, як Марсель, так і Марітен, не порушують католицької традиції, яка навіть в енцикліці Іоанна Павла II «*Fides et ratio*» («Віра і розум», 1998) залишається незмінною: «...Папа Пій XII застерігав в енцикліці *Humani generis* від помилкових ідей, заснованих на тезах еволюціонізму, екзистенціалізму та історизму. Понтифік ясно вказав, що ці вчення не були створені і проголошені богословами, але народилися «поза вівчарнею Христовою»; він же додав, що ці помилки не слід просто відкидати, але необхідно їх критично оцінювати» [12], що й, власне,

скрупульозно робив Марітен.

У своєму розмірковуванні над визначенням сутності філософії екзистенціалізму Марітен ставить ще одне, дуже важливе, питання: «Але якщо дійсно мислення К'єркегора і його ставлення до світу, насамперед і по суті своїй, релігійні, то, можливо, правильніше було б говорити, що екзистенціалізму К'єркегора надавало життєдайності щось більше, ніж інтуїція примату існування. Що ж саме?» [9, 77]. Для самого Марітена цим була «спрага хвилюючої свободи, про яку сповіщає Євангеліє» [9, 78]. Але тут питання Марітена має значно глибший смисл, а саме, що традиційний постулат «існування передує сутності», яким характеризують екзистенціалізм, не є визначальним, як це вважав Сартр в своїй феноменологічній онтології існування. В подальшому це спричинило суперечку між Гайдеггером і Сартром щодо тлумачення екзистенціалізму. Зрештою, Гайдеггер категорично заперечив приналежність своєї філософії до екзистенціалізму в його сартрівському варіанті.

Марітен, критикуючи, з одного боку, вади академічного екзистенціалізму (до якого відносив Гайдеггера та Сартра), з іншого, – нарікає на занадто категоричне несприйняття розуму К'єркегором та Шестовим: «Вони впали в найбільшу оману, фатальну для їх вчень; їхня помилка, що мала далекосяжні наслідки, полягала в переконанні, що для звеличення трансцендентного необхідно знищити розум, тоді як насправді необхідно принизити його перед творцем і тим самим врятувати його. Навіть якщо першу помилку зробив Гегель, який стверджував, що філософія – його філософія! – є Наука, що відкрила, нарешті, таємницю добра і зла, то і в цьому випадку не можна пробачити Шестову ототожнення розуму і Змія...

Ні К'єркегор, ні Шестов не приділили належної уваги містикам (тут простежується вплив на погляди Марітена Миколи Бердяєва, з яким він товаришував та часто дискутував. – *С.Ш.*), вони невблаганно, і досить банально, помилялися стосовно них. Однак саме досвідом містиків і їхньою завзятістю вони надихалися, самі того не усвідомлюючи. Якщо ми спробуємо визначити їхнє справжнє місце в царстві духу, то нам потрібно буде звернути увагу не на філософію, а на те апофатичне споглядання, в якому Бог пізнається як непізнаваний і в світлі якого їхні зусилля і боротьба набувають свого найбільш істинного значення» [9, 79].

Звертаючись до академічного екзистенціалізму, Марітен пере-

конує, що цей екзистенціалізм відкинув все те, що становило смисл філософської практики «першого покоління екзистенціалістів». Так, на думку французького теолога, навіть «М.Гайдеггер, якому притаманне почуття доречності, недавно відрікся навіть від самого слова «екзистенціалізм». У першому розділі свого короткого нарису я відзначав те завзяття, з яким атеїстичний екзистенціалізм намагається пристосувати людину до стану «марної пристрасті». За різного роду оборонними спорудами, які створює кожна окрема система, залишається центральна інтуїція академічного екзистенціалізму – абсолютно проста і зрозуміла інтуїція nihil (ніщо – *С.Ш.*), з якого ми походимо і до якого ми прагнемо ...» [9, 80].

Атеїстичний екзистенціалізм, вважає Марітен, є філософією, він володіє реальним, хоча і невиразним і оманливим, досвідом свободи, але духовний досвід і трансцендентні апперцепції не становлять його сильної сторони. Водночас французький філософ зазначає, що атеїстичний екзистенціалізм також залишається залежним від теології – від перевернутої теології – *а-тео-логії*, щодо якої він залишається наймитом [9, 81]. «Якщо ми хочемо подолати жахиття буденного існування, існування в світі «он» (гайдеггерівського «das man» – *С.Ш.*), яке в сучасних умовах зводить нанівець уяву кожного з нас, якщо ми хочемо прокинутися в нашій екзистенціальності, нам слід читати М.Гайдеггера, але ми, звичайно ж, зробимо краще, якщо будемо читати Біблію. Поведінка патріархів, Мойсея, Давида, Іова і Єзекіїла перед лицем Бога вчить нас тому, що є *особистісне існування*, існування Я. Саме тому, що вони перебувають під всемогутньою десницею того, хто їх створив, вони не соромляться за своє існування, не соромляться свого імені. У Святому письмі все – діалог, при цьому неодмінно тільки діалог Ти і Я», – доводить французький мислитель [6, 17]. І в цьому він є послідовником поглядів Мартіна Бубера (філософії діалогу) та Карла Ясперса (комунікативної філософії).

Втім, з праці «Релігія і культура» впливає, що осердя гуманізму Марітена становить саме метафізика [7]. «Антропоцентричний» концепції культури Марітен протиставляє християнську концепцію, як справді гуманну і гуманістичну. Вживаючи слово «гуманістична», Марітен має на увазі той єдиний гуманізм, який «не зраджує свою етимологію і вірець якого нам дав Фома Аквінський: гуманізм, очищений кров'ю Христа, гуманізм Втілення.

Такий гуманізм, дотримуючись ієрархії сутностей, надає перевагу споглядальному життю, а не активному, він знає, що споглядальне життя пряміше веде до любові, до Первоначала, яке втілює в собі досконалість. Це не означає, що активне життя має бути принесене в жертву, але воно повинно тяжіти до такого його типу, який проявляється через людей досконалих, тобто до такої активності, яка цілком впливає з надмірного споглядання [7, 50].

Показово, що римський папа Павло VI у своїй енцикліці «Про прогрес народів» («*Populorum progressio*», 1967) цитує праці Марітена, в яких ідеться про поняття «повного гуманізму» чи «інтегрального гуманізму». Єдино істинним визнається гуманізм, спрямований до Бога. У праці «Інтегральний гуманізм» Марітен протиставляє гуманізм геоцентричний та гуманізм антропоцентричний. Він наголошує: «Перший тип гуманізму визнає, що Бог є центром людини, він передбачає християнську концепцію грішної людини, яка здобуває спокуту, і християнську концепцію благодаті і свободи...

Інший тип гуманізму виходить з віри у те, що сама людина є центром людини і, виходячи з цього, всіх речей. Він передбачає натуралістичну концепцію людини і свободи.

Якщо ця концепція хибна, то зрозуміло, що антропоцентричний гуманізм заслуговує назви негуманного гуманізму і що його діалектика повинна розглядатися як *трагедія гуманізму*» [5, 70–71]. Позиція християнського гуманізму, відповідно до якого трагедія класичного гуманізму не в тому, що він був гуманістичним, а в тому, що він був антропоцентричним, в тому, що він ізолював розум, і в тому, що він був орієнтованим на ілюзорний міф про деякий Град людини-бога замість того, щоб звернутися до ідеалу Града особистості, який був створений за образом та подобою Бога. Свої корені інтегральний гуманізм веде ще з середньовічного теоцентричного гуманізму, який визнає, що витоком людської цінності є прагнення до Бога. Говорячи про інтегральний гуманізм, Марітен постулював необхідність цивілізації нового типу, в межах якої християнська віра поєднувалась з визнанням автономії світських інститутів, секуляризація яких не повинна привести до небезпечного змішання між ними. Джерелом суверенітету, як і раніше, залишається всевидячий Бог, бо він один дає народам закон поєднання.

Марітен прагне інтегрувати саме первинні релігійні, як він вважає, засади і багатозначність європейського гуманізму. Разом з

тим він доводив, що інтеграція не передбачає критичного ставлення до традицій гуманістичної думки та культури. Він високо оцінює особистісне начало, природні закони життєдіяльності людини, як вони були задані гуманістичною культурою з часів Ренесансу. Але індивідуалізм і антропоцентризм європейського гуманізму для Марітена були неприйнятними.

Французький теолог вважав, що історичний розвиток світського європейського гуманізму, в кращому випадку, відсунув релігійні підвалини на другий план, в гіршому – просто їх забув. виправити цю ситуацію, на думку Марітена, здатен лише теоцентричний гуманізм. Філософ закликав сучасників і нащадків з глибокою відповідальністю ставитися до руйнівних наслідків гуманізму без Бога. В концепції інтегрального гуманізму Марітен чільне місце відводить осмисленню культури, яку він розуміє як одну з вершин на шляху до досконалості. Мислитель упевнений, що «християнство має оживити культуру»: «Те, що релігія Христова повинна наскрізь пронизати культуру, важливо не тільки з точки зору спасіння людських душ і їх призначення: в цьому відношенні християнська цивілізація проявляє себе дійсно по-материнськи, як священна наставниця, що забезпечує земний добробут і розвиток різноманітних видів природної діяльності відповідно з належною увагою до вищих інтересів і глибинних покликань людської душі» [7, 54 – 55]. Микола Бердяев вважав, що «Марітен першим увів томізм у культуру» [1, 265].

Такий «новий гуманізм», на думку Марітена, не вимагає, щоб люди жертвували собою заради раси, класу чи нації, заради їх розвитку чи процвітання; він вимагає найкращого життя для людей і конкретного блага для співтовариства людських особистостей; він закликає до смиренної істини, до братерської дружби, до їх втілення – ціною постійного напруження сил і певної бідності (тут Марітен має на увазі «економіку достатку» – *С.ІІІ.*) – в соціальному устрої і в структурах суспільного життя; лише прямуючи таким шляхом, цей гуманізм зможе зростити людину в спільноті і стати героїчним гуманізмом» [5, 56].

Отже, з одного боку, філософські погляди Марітена на природу людини, християнство, гуманізм, культуру, по суті, є екзистенціальними, з іншого – томізм для нього є філософією тому, що вона раціональна та істинна, а не тому, що вона християнська [8, 152]. Ця теза є лейтмотивом його праці «Про християнську філософію»,

в якій він, аналізуючи історію розвитку християнської філософії, доходить антиномічних висновків: «Незабаром думка, яка відвертається від божественного світла, виявляється переповненою християнськими предметами, спрямованими до занепаду, які вже не є предметами, *пережитими* в процесі мислення, бо вони відтепер дійсно спорохнявіли і розклалися під натиском все більш нерозторопного розуму. Так, можна в будь-який вирішальний момент у житті сучасного раціоналізму виявити *матеріалізацію* істин і понять, що походять від християнства.

А потім відбувається явище зворотного порядку. Позбавлене об'єктивного управління і підкріплення, яке воно саме ж і викликає, християнське натхнення, якоюсь мірою позбавлене розуму, спустошить – тим глибше, чим воно буде величніше, – поле раціональних побудов. Різною мірою це стосується Бьоме, Якобі, Шеллінга, К'єркегора, Ніцше, і їх необхідно тут назвати – я добре розумію, що їхня праця була сповнена прекрасних намірів і має величезне значення. Але істина зобов'язує визнати, що праця ця являє собою спотворення філософії як такої. Саме це й породжує найгірший стиль» [8, 154]. На наш погляд, найточніше характеризує Марітена Бердяєв: «Філософськи ми завжди дискутували з Марітенем, в нас різні філософські витоки і різні типи філософського світогляду. Він весь пройнятий Арістотелем і Фомою Аквінським. Німецька філософія йому абсолютно чужа. Мене завжди дивувало те, що, будучи філософом, він так погано знає німецьку мову. Я зовсім не шкільний, я вільний мислитель. Але джерела мого філософствування в Канті та німецькій філософії. Марітен – філософ схоластичний, я – філософ екзистенціальний. ... він, по суті, модерніст в томістській подобі» [1, 265].

Сучасні дослідники дещо конкретизують бердяєвську характеристику Марітена: «Називаючи в докантівському дусі все багатоманіття речей «суб'єктами», Марітен все ж бачить у людському індивіді істоту, наділену даром творчого штибу, тобто певною мірою приймає погляд Канта на суб'єкта. Дилема споглядання і творчості пронизує всю сукупність гносеологічних побудов Марітена.

Процес пізнання в побудовах Марітена має вигляд руху до поступової дематеріалізації його змісту. Буття, згідно з його інтерпретацією, є пізнанням тією мірою, якою воно постає як нематеріальне. Саме пізнавальне відношення передбачає ідентифікацію

пізнаваного з тим, хто пізнає. При цьому Марітен наполегливо повторює тезу про непродуктивну природу інтелекту, відсутність у ньому тенденції до виробництва певного результату. Форми чуттєвості і мислення постають лише як засоби вираження пізнавального акту, його підтримки, хоча очевидним свідченням переплетення власне пізнавального і практично-дієвого моментів є їх злиття. Продуктивність пізнання була визнана лише в традиції так званого трансцендентального томізму, що спирається на спадщину Канта, німецьку філософську антропологію і екзистенціальну герменевтику. Марітен не схильний до її визнання, хоча й докладно опрацює в ракурсі «вічної філософії» тему інтенціональної спрямованості суб'єкта на об'єкт» [2, 152 – 153].

Очевидно, що Марітен, який називав себе «палеотомістом», незважаючи на всю нетрадиційність власного тлумачення доктрини Аквіната, був далекий від такого радикального антропоцентричного повороту, хоча й був його предтечею. Іманентні можливості, які полягали в його варіанті християнсько-гуманістичного бачення історії, створили проблемне поле для переосмислення процесу культурної творчості в працях томістів, які поділяли це коло ідей і одночасно прагнули до включення в арсенал власного пошуку екзистенціально-герменевтичного інструментарію.

Запозичуючи категоріальний апарат школи Гайдеггера і Гадамера, сучасні томісти істотно модифікують ту картину людського буття, яка склалась у працях Марітена.

Смисл історії, зрозумілий в екзистенціально-герменевтичній перспективі, ніколи не даний в завершеній формі, підлягає постійному уточненню [2, 170].

Неотомізм Марітена є втіленням успішного поєднання раціонально-філософських ідей з істинами богослов'я, що спирається на екзистенціальні, моральні та ціннісні установки сучасної людини. «Марітен був головною силою католицької думки протягом майже століття», – вважає Д.В.Кір'янов [4, 115]. По суті, його «екзистенціальний томізм» синтезував в собі багато поглядів феноменології, екзистенціалізму, герменевтики, персоналізму та інших напрямків сучасної філософії, надаючи їм власне релігійну перспективу.

І ця перспектива знаходить своє втілення сьогодні. Папа Іоанн Павло II вступ енцикліки «Віра і розум» [11] називає «Пізнай самого себе», в розділі IV «Про співвідношення віри і розуму»

йдеться про «Трагедію протистояння віри і розуму», а розділ VI «Взаємодія богослов'я та філософії» присвячений проблемам відповідності віровчення Церкви вимогам філософського розуму, аналізу різних типів філософських роздумів і т. ін.: «Догматичне богослов'я повинно вміти висловити універсальний смисл таємниці Трьохособного Бога і домобудівництва спасіння як у вигляді оповіді, так і, насамперед, у вигляді аргументів. Воно повинно це зробити за допомогою критично сформованих понять, які зрозумілі всім, бо без участі філософії неможливо пояснити такі богословські питання, як, наприклад, мова, що описує Бога, особистісні відносини в лоні Трійці, творче діяння Бога у світі, зв'язок Бога і людини, сутність Христа, який є істинним Богом і істинною людиною. Те саме можна сказати про різні питання з морального богослов'я, де використовуються такі поняття: моральний закон, совість, свобода, особиста відповідальність, провина тощо, визначення яким даються в сфері філософської етики.

Про плідний зв'язок філософії зі словом Божим свідчать сміливі пошуки більш близьких до нас за часом мислителів, серед яких хотілось би згадати таких представників західного світу, як Д.Г.Ньюмен, А.Росміні, Жак Марітен, Етьєн Жільсон і Едіт Штейн...

Говорячи про християнську філософію, ми маємо на увазі всі найважливіші напрями філософської думки, які не виникли б без прямого або непрямого внеску християнської віри. ... можна говорити про два аспекти християнської філософії, з яких один є суб'єктивним і полягає в очищенні розуму вірою. Будучи богословською чеснотою, віра звільняє розум від самовпевненості – типової спокуси, якій легко піддаються філософи. Її засуджували ще апостол Павло і Отці Церкви, а в більш близькому до нас часі – такі філософи, як Паскаль і К'єркегор. Завдяки смиренню філософ знаходить у собі сміливість розглядати проблеми, які йому було б важко вирішити, якби він не враховував знань, здобутих з Одкровення. Прикладами можуть служити: проблема зла і страждання, персоналіфікація Бога, питання про смисл життя, а більш конкретно – радикальне метафізичне питання: «Чому щось існує?»

Насправді богослов'я завжди потребувало і потребує досі допомоги філософії» [12].

Канонанізований Іоанн Павло II звертається до аргументів отців Церкви, а саме висловлювань св. Августина: «Віра сама по собі

є не чим іншим, як згодою розуму. (...) Розмірковує усякий, хто вірує – і, віруючи, розмірковує, і, розмірковуючи, вірує. (...) Якщо віра не є предметом роздумів, то її зовсім не існує ». А також: «Якщо немає згоди розуму, то немає і віри, бо без згоди розуму неможливо в що-небудь вірити» [12]. Безумовно, що в даному разі Іоанн Павло II виступає не лише найерудованішим, найпрогресивнішим й екзистенціально спрямованим понтифіком, а й інтелектуалом, практиком і теоретиком сучасного католицизму, послідовником екзистенціального неотомізму.

Водночас виникають певні труднощі в розумінні логіки тенденційного та вибіркового викладу матеріалу у даному папському посланні. Зокрема, виникають питання: чому поряд із постаттями Ж. Марітена та Є. Жільсона не згадується Карл Ранер? Чому поряд

з Паскалем, К'єркеґором, а також представниками східної культу-

ри В.С.Соловйовим, П.О.Флоренським, П.Я.Чаадаєвим та ін. не згадується, наприклад, М.Бердяєв та Л.Шестов? Жодного слова не приділено Габрієлю Марселю, відомому релігійному філософу й ревному католику, який так прагнув позбутися ярлика екзистенціаліста. Чому енцикліка «*Humani generis*» («Про рід людський») (1950) Папи Пія XII, яка безпідставно засуджує екзистенціалізм, залишається актуальною і через півстоліття?

Читання проповіді під реп-музику чи ж молитви в стилі реп, новації, введені в католицький традиціоналізм, – на перший погляд, вершина самовираження в екзистенціальному розумінні в наш час – поступово замінили той «крик з безодні», про який писав Жак Марітен. Адже такий креатив Папи, насамперед, прагне долучити до католицизму ще більше країн та вірян, а не почути «голос волаючого в пустелі», про який свого часу писали представники релігійного екзистенціалізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бердяев Н.А.* Самопознание. – М. : «Книга», 1991. – 448 с.

2. *Губман Б.Л.* Символ веры Жака Маритена / Маритен Ж. Философ в мире. – М. : Высшая школа, 1994. – С. 135 – 176.
3. *Дьяков Д., Мартынович А.* Проблема взаимодействия католической теологии начала – середины XX века и философии экзистенциализма на примере неотомизма // Католицизм: традиція і сучасність. Матеріали VIII міжнародної молодіжної релігієзнавчої літньої школи – К., 2010. – С. 193–202.
4. *Кириянов Д. В.* Томистская философия XX века / Д.В.Кириянов. – СПб. : Алетей, 2009. – 168 с. – (Серия «Богословская и церковно-историческая библиотека»).
5. *Маритен Ж.* Интегральный гуманизм / Маритен Ж. Философ в мире. – М. : Высшая школа, 1994. – С. 52–134.
6. *Маритен Ж.* Знание и мудрость / Маритен Ж. Знание и мудрость. – М. : Научный мир, 1999. – С. 7–32.
7. *Маритен Ж.* Религия и культура / Маритен Ж. Знание и мудрость / Пер. с франц. Л.М. Степачева; науч. ред. И.С. Вдовина. – М. : Научный мир, 1999. – С. 33–130
8. *Маритен Ж.* О христианской философии / Маритен Ж. Знание и мудрость. – М. : Научный мир, 1999. – С. 131 – 210.
9. *Маритен Ж.* Краткий трактат о существовании и существующем / Избранное: Величие и нищета метафизики. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – С. 7–106.
10. *Райда К. Ю.* Историко-філософські дослідження постекзистенціалістського мислення. – К. : Український Центр духовної культури, 1998. – 216 с.
11. *Fides et Ratio («Вера и Разум»)* [14.09.2002]. Окружное послание о взаимоотношении между верой и разумом. [Электронный ресурс] // Окружное послание Святейшего Отца Иоанна Павла II епископам Католической Церкви о взаимоотношении между верой и разумом. – Режим доступа: http://www.catholic.cz/holy_material.html?id=470 (01/07/2011). – Название с экрана.
12. *Populorum progressio.* Encyclical of Pope Paul VI on the development of peoples. March 26, 1967 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/encyclicals/documents/hf_pvi_enc_26031967_populorum.html (24/05/2015). – Название с экрана.

С.Л.Шевченко. Екзистенціальний томізм Жака Марітена: особливості тлумачення в наш час.

У статті досліджується проблема розрізнення та інтерпретації екзистенціального та академічного екзистенціалізму в теології Жака Марітена. Автор аналізує також основні положення концепції «інтегрального гума-

нізму» Жака Марітена. Доводиться, що неотомізм Марітена поєднав раціонально-філософські ідеї з істинами богослов'я, синтезував погляди феноменології, екзистенціалізму, герменевтики, персоналізму та інших напрямків сучасної філософії.

Ключові слова: екзистенціалізм, неотомізм, інтегральний гуманізм.

С.Л.Шевченко. Экзистенциальный томизм Жака Маритена: особенности толкования в наше время.

В статье исследуется проблема различия и интерпретации экзистенциального и академического экзистенциализма в теологии Жака Маритена. Автор анализирует также основные положения концепции «интегрального гуманизма» Жака Маритена. Доказывается, что неотомизм Маритена соединил рационально-философские идеи с истинами богословия, синтезировал взгляды феноменологии, экзистенциализма, герменевтики, персонализма и других направлений современной философии.

Ключевые слова: экзистенциализм, неотомизм, интегральный гуманизм.

Serhii Shevchenko. Existential Thomism of Jacques Maritain: features interpretations of our time.

In the article examines the problem of distinguishing and interpretation of existentialism and academic existentialism in the theology of Jacques Maritain. The author also analyzes the main principles of concept of "integral humanism" of Jacques Maritain. Proved that neo-Thomism of Maritain combined rational and philosophical ideas with the truths of theology, synthesized a lot of looks phenomenology, existentialism, hermeneutics, personalism and other areas of modern philosophy.

Key words: existentialism, neo-Thomism, integral humanism.